

Michael J. Sandel - What Money Can't Buy

H: 12

H: 12

S3RB

PARANIN
SATIN
ALAMAYACAĞI
ŞEYLER

Michael J. Sandel - What Money Can't Buy

Michael J. Sandel - What Money Can't Buy

Michael J. Sandel - What Money Can't Buy

Michael J. Sandel - What Money Can't Buy

H: 12

H: 12

Michael J. Sandel

SERIE
B: 12

S3RB

SERIE
B: 12

Michael J. Sandel

Paranın Satın Alamayacağı Şeyler
Piyasanın Ahlâkî Sınırları

What Money Can't Buy
The Moral Limits of Markets

Çeviren: Mehmet Kocaoğlu

Serbest Kitaplar: 35
ISBN 13: 978-625-99421-5-5
3. Baskı: Mart 2024
1-2. Baskılar: 2016 (Eksi Kitaplar)

Copyright © 2024, Serbest Kitaplar
Copyright © 2012, Michael J. Sandel
Türkçe çeviri Copyright © Mehmet Kocaoğlu, 2015

Yayına Hazırlayan: Selçuk Durgut
Redaksiyon: Ali Kürşad Çifçi
Kapak Tasarımı: Furkan Şener (www.furkansener.com)
Sayfa Tasarımı: Serbest Kitaplar

Baskı: Meteksan Matbaacılık ve Teknik San.Tic. A.Ş.
Adres: Beytepe Köyü Yolu No:3 Bilkent, Çankaya, Ankara
Telefon: (312) 266 44 10 • Sertifika No: 46519

MICHAEL J. SANDEL

Harvard Üniversitesi'nde siyaset felsefesi profesörüdür. *Liberalism and the Limits of Justice* (Cambridge University Press, 1982, 2. Edisyon, 1998), *Democracy's Discontent: America in Search of a Public Philosophy* (Harvard University Press, 1996), *Public Philosophy: Essays on Morality in Politics* (Harvard University Press, 2005), *The Case Against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering* (Harvard University Press, 2007), *Justice: A Reader* (Oxford University Press, 2007 - *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?* [BigBang Yayınları, 3. Baskı, 2015]) dahil olmak üzere çok sayıda kitabın yazarı ve editörüdür. Kitapları on dokuz dile çevrilmiştir. 1980'den beri Harvard Üniversitesi'nde siyaset felsefesi dersini vermektedir. Harvard'ın en popüler ve etkileyici derslerinden biri olan Sandel'in "Adalet" dersine her yıl binlerce öğrenci kayıt yaptırmaktadır. Bu ders, 2009 yılında Harvard Üniversitesi tarafından www.justiceharvard.org adresinde interaktif katılıma uygun hale getirilmiştir. Dersin videoları ayrıca YouTube'dan izlenebilir.

İÇİNDEKİLER

Kiku'ya, aşkla.

TEŞEKKÜR	11
GİRİŞ	15
Piyasanın Zafer Çağı	18
Her Şey Satılık	21
Piyasanın Rolünü Yeniden Düşünmek	24
1. KUYRUKTA ÖN SIRAYA GEÇMEK	31
Hızlı Geçiş	31
Lexus Şeritleri	34
Kuyrukta Bekleme Hizmeti	36
Doktor Randevusu için Sıra Numarası Satışı	40
Özel Sağlık Danışmanı Doktorlar	41
Piyasanın İşleyiş Mantiği	45
Piyasa, Kuyruklara Karşı	47
Piyasa ve Yozlaşma	50
Karaborsacılıkta Yanlış Olan Nedir?	53
Yosemite'deki Kamp Alanlarının Karaborsa Satışı	53
Papa Tarafından Yürütülen Dinî Törenlerin Satışı	55
Springsteen Piyasası	55
Kuyrukta Bekleme Etiği	57
2. TEŞVİKLER	61
Uyuşturucudan Arınmak için Nakit Para	61
Hayata İktisadi Yaklaşım	66

İyi Not Almaları için Çocuklara Para Vermek	70
Sağlık Rüşvetleri	75
Teşviklerin Negatif Etkisi	81
Para Cezaları, Ücretlere Karşı	86
217.000 Dolarlık Aşırı Hız Cezası	87
Metro Hileleri ve Video Kaseti Kiralama	89
Çin'in Tek Çocuk Politikası	91
Pazarlanabilir Üreme İzinleri	92
Pazarlanabilir Çevre Kirlenme İzinleri	94
Karbon Telâfileri	100
Bir Gergedanı Avlamak için Ücret	103
Teşvikler ve Ahlâkî Karışıklıklar	109

3. PİYASA, AHLÂKİ NASIL YERİNDEN EDER? 117

Para Neyi Satın Alabilir ve Alamaz	117
Satın Alınan Özürler ve Düşün Konuşmaları	120
Hediye Vermeye Karşı Savunu	123
Hediyelerin Parasallaşması	129
Satın Alınmış Onur	133
Piyasaya İlişkin İki İtiraz	136
Piyasası Normları Yerinden Etmek	140
Nükleer Atık Yerleri	141
Bağış Günü ve Geç Kalışlar	144
Ticarileştirme Etkisi	147
Satılık Kan	150
Piyasa İnancının İki İlkesi	152
Sevgiden Tasarruf	155

4. HAYAT VE ÖLÜM PİYASASI 159

Temizlik Görevlisi Sigortası	160
------------------------------------	-----

Ölümcül Hastalar için Hayat Sigortası (Viaticals): Hayatınız Üzerine İddiaya Girin	165
Ölüm Bahisleri	171
Hayat Sigortasının Kısa Ahlâkî Tarihi	174
Terörizm Vâdeli İşlem Piyasaları	180
Yabancıların Hayatı	186
Ölüm Tahvilleri	193

5. İSİM HAKLARI 197

Satılık Otografiler	198
Oyunun Adı	205
Lüks Localar (Skybox)	208
Moneyball	212
Reklâmınız Burada	218
Ticarî Anlayışta Yanlış Olan Nedir?	223
Kentsel Pazarlama	229
Plaj Cankurtaranları ve Plajda İçecek Satma Hakları	229
Metro İstasyonları ve Doğa Patikaları	230
Polis Arabaları ve Yangın Söndürme Muslukları	233
Hapishaneler ve Okullar	236
Hayat Tarzının Lüks Localara Dönüşmesi	242

SONNOTLAR 245

DİZİN 277

TEŞEKKÜR

BU KİTABIN HİKÂYESİ ÇOK ESKİLERE DAYANIR. LISANS öğrencisi olduğumdan beri iktisadın normatif iddiaları bende merak uyandırmaktadır. 1980’de Harvard’da ders vermeye başladıktan kısa bir süre sonra piyasa ve ahlâk arasındaki ilişki üzerine lisans ve lisansüstü öğrencilerine dersler vererek bu konuyu araştırdım. Uzun yıllardan beri Harvard Hukuk Fakültesi lisans öğrencilerine ve Harvard Üniversitesi’nde doktora yapan siyaset bilimi, felsefe, iktisat ve tarih öğrencilerine “Etik, İktisat ve Hukuk” adı altında seminer dersi anlatıyorum. Bu seminer, elinizdeki kitapta yer alan konuların çoğunu kapsamaktadır. Seminer dersimi alan sayısız olağanüstü öğrenciden çok şey öğrendim.

Bu kitapta yer alan konular üzerine Harvard’daki meslektaşlarımla birlikte ders vermenin faydasını da gördüm. 2005’in bahar döneminde Lawrence Summers ile birlikte “Küreselleşme ve Eleştirileri” başlıklı bir lisans dersi verdik. Bu ders küreselleşmeye ilişkin ahlâk, siyaset ve serbest piyasa doktrininin iktisadî faziletleri hakkında bir dizi coşkulu tartışmaya dönüştü. Tartışmalarda Larry’nin

görüşlerinden çok benim görüşlerimi destekleyen arkadaşım Thomas Friedman bazı derslerde bize katıldı. Onlara minnettarım. O tarihte siyaset teorisinde bir lisans öğrencisiyken şimdi Yale Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin yükselen bir yıldızı olan beni iktisadî düşünce tarihi konusunda eğiten, Larry ve Tom ile yaptığım entelektüel mücadeleye hazırlanmama yardım eden David Grewal'a da minnettarım. 2008'in bahar döneminde Amartya Sen ve Universite catholique de Louvain'den Harvard Üniversitesi'ne misafir araştırmacı olarak gelen Philippe van Parijs'le birlikte "Etik, İktisat ve Piyasa" adlı bir ders verdik. Benzer bir siyasal görüşü paylaşsak bile piyasa hakkındaki düşüncelerimiz büyük ölçüde birbirinden farklıdır. Buna rağmen yaptığımız tartışmalardan çok yararlandım. Richard Tuck ile birlikte bir ders vermemiş olsak bile yıllardır iktisat ve siyaset teorisi üzerine çok fazla tartışma yaptık; bu tartışmalar bana her zaman katkı sağladı ve beni aydınlattı.

Adâlet üzerine verdiğim lisans dersi de bu kitabın konularını belirlememde fırsatlar sundu. Harvard'da iktisada giriş dersi veren N. Gregory Mankiw'i, piyasa mantığı ve ahlâkî muhakeme üzerine tartışmalarımızda bize katılması için birçok kez dâvet ettim. Öğrencileri ve beni, iktisatçıların ve siyaset felsefecilerinin sosyal, iktisadî ve siyasal sorular üzerine farklı düşünme yolları hususunda aydınlattan Greg'e minnettarım. İktisadî muhakemeyi hukuka taşıyan öncü bir isim olan arkadaşım Richard Posner, Adâlet dersimdeki piyasanın ahlâkî sınırları tartışmalarında birkaç kez bana katıldı. Birkaç yıl önce Dick ve Gary Becker, verdikleri uzun soluklu rasyonel tercih seminerinin bir bölümüne katılmam için iktisadî yaklaşımın her şeye uygulanmasının başlama noktası olan Chicago Üniversitesi'ne dâvet ettiler. Bu, insan davranışlarını açıklamakta benim

düşüncelerimden çok piyasanın mantığına inanan bir kitle karşısında iddialarımı sınınamam için çok özel bir fırsattı.

Bu kitaba dönüşen düşüncemin ilk taslağı, 1998'de Oxford Üniversitesi, Brasenose Koleji'nde İnsan Değerleri üzerine Tanner Konferansları'nda ortaya çıktı. 2000-2002 yılları arasında New York Carnegie Derneği, Carnegie Bilim Adamları Programı'nın verdiği burs bu kitabın ilk aşamalarında önemli bir destek sağladı. Vartan Gregorian'a, Patricia Rosenfield'e ve Heather McKay'e sabırları, nezâketleri ve kararlı destekleri için içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu kitabın bölümlerini bir grup zihin açıcı meslektaşım ile tartışmama fırsat veren Harvard Hukuk Fakültesi öğretim üyesi yaz semineri organizasyonuna teşekkür borçluyum. 2009'da BBC Radyo 4'ten Reith Konferansları'nda bir konuşma yapmam için gelen dâvet, piyasanın ahlâkî sınırları konusundaki düşüncelerimi, akademisyen olmayan kitlenin anlayabileceği terimlere dökmeye yöneltti. Konuşmaların genel konusu "Yeni Vatandaşlık"tı ama bu dört konuşmanın ikisi piyasa ve ahlâk konusu üzerinedi. Bu deneyimi müthiş bir keyfe dönüştüren Mark Thompson'a, Mark Damazer'a, Mohit Bakaya'ya, Gwyneth Williams'a, Sue Lawley'e, Sue Ellis'e ve Jim Frank'e şükran borçluyum.

Bu kitap, bu yayıneviyle ikinci kitabım ve bir kez daha Jonathan Galassi'ye ve Eric Chinski'yi, Jeff Seroy'u, Katie Freeman'ı, Ryan Chapman'ı, Debra Helfand'ı, Karen Maine'i, Cynthia Merman'ı içeren ekibine ve her şeyin ötesinde muhteşem editörüm Paul Elie'ye minnettarım. Piyasanın yayıncılık dünyası için zor durumlar yarattığı bir dönemde bu yayınevinde çalışan insanlar kitap basmayı bir ticaret olarak değil görev aşkı olarak görmektedir. Yayın temsilcisi Esther Newberg de aynı düşünce dedir. Hepsine şükran borçluyum.

En derin minnettarlığım ailemedir. Yemek masasında ve aile seyahatlerinde oğullarım Adam ve Aaron, onlarla paylaştığım piyasa ile ilgili her türlü etik çıkmaza ahlâkî olarak düşünülmüş cevaplar vermeye keskin zekâlarıyla her zaman hazırdılar. Elbette kimin haklı olduğunu öğrenmek için her zaman Kiku'ya döndük. Bu kitabı aşkla ona adıyorum.

GİRİŞ

Piyasa ve Ahlâk

PARANIN SATIN ALAMAYACAĞI ŞEYLER VARDIR. FAKAT ŞU günlerde paranın satın alamayacağı şeylerin sayısı azdır. Günümüzde hemen hemen her şey satılıktır. Birkaç örnek:

- *Hapishane Hücresi Şartlarının İyileştirilmesi*: Gecelik 82 dolar. Santa Ana, California'da ve diğer bazı şehirlerde, şiddet içermeyen suçların failleri para ödemeyen diğer mahkûmların hücrelerinden uzak daha iyi, temiz ve sessiz bir hapishane hücresi satın alabilir.¹
- *Arabayla tek başına seyahat eden birinin, içinde en az iki kişinin bulunduğu arabaların kullanımı için ayrılmış şeritleri (Car Pool) kullanım imkânı*: Trafiğin yoğun olduğu saatlerde 8 dolar. Minneapolis ve diğer bazı şehirler, trafiğin yoğun olduğu saatlerdeki sıkışıklığı, arabayla tek başına seyahat eden sürücülerin para ödeyerek en az iki kişinin bulunduğu arabaların kullanmasına ayrılmış şeritleri kullanmasına izin vererek çözmeye çalışmaktadır. Bu şeritleri kullanım ücretleri trafiğe göre değişmektedir.²

- *Hint taşıyıcı bir annenin gebelik hizmetleri*: 6.250 dolar. Çocuk sâhibi olmak için taşıyıcı anne arayan Batılı çiftler yoğun olarak Hindistan'a yönelmektedir. Hindistan, taşıyıcı annelik hizmetinin yasal ve fiyatın ABD'de geçerli olan bedelin üçte birinden az olduğu bir ülkedir.³
- *Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etme hakkına sâhip olmak*: 500.000 dolar. 500.000 dolar yatırım yapan ve işsizlik oranının yüksek olduğu bir bölgede en az on tane iş fırsatı yaratan yabancılar, kendilerine dâimî oturma izni sağlayan yeşil kart için hak kazanmaktadır.⁴
- *Nesli tükenmekte olan Afrika gergedanı avlama hakkı*: 150.000 dolar. Güney Afrika, çiftçileri nesli tükenmekte olan türleri yetiştirmek ve korumaya teşvik etmek için çiftçilerin sınırlı sayıda gergedanı öldürme hakkını avcılara satmalarına izin vermeye başlamıştır.⁵
- *Doktorunuzun cep telefonu numarası*: Senelik 1.500 dolar ve üzeri. Sayıları artan "özel sağlık danışmanlığı" yapan doktorlar, senelik 1.500 dolardan 25.000 dolara kadar değişen meblağlarda senelik ücret ödemeye istekli hastalara cep telefonlarına ulaşma ve aynı günde randevu alma imkânı sunmaktadır.⁶
- *Atmosfere bir ton karbon salma hakkı*: 13 Avro (yaklaşık 18 dolar). Avrupa Birliği, şirketlerin çevreyi kirletme hakkını alıp ve satmalarına imkân veren karbon emisyon piyasasını yönetmektedir.⁷
- *Çocuğunuzun prestijli bir üniversiteye kabûl edilmesi*: Fiyat alenen açıklanmasa da en popüler üniversitelerdeki bazı yetkililer, *Wall Street Journal* gazetesine, üniversiteye önemli ölçüde finansal yardım yapmaya hazır zengin ailelere sâhip ve mükemmel olmaya yakın bazı öğrencileri üniversiteye kabûl ettiklerini ifade etmişlerdir.⁸

Herkesin bu şeyleri ve hizmetleri satın almaya gücü yetmeyebilir. Fakat günümüzde para kazanmanın çok sayıda yeni yolu vardır. Biraz ek kazanca ihtiyacınız varsa aşağıda buna imkân veren bazı tuhaf yolları bulabilirsiniz:

- *Ticarî reklâmları göstermek üzere alınızı (ya da vücudunuzun başka bir yerini) kiralamak*: 777 dolar. Air New Zealand, kafalarını tıraş ederek "Değişiklik mi lazım? Yeni Zelanda'ya gelin" sloganını geçici dövme olarak yaptıracak otuz kişiyi işe aldı.⁹
- *İlâç şirketi için ilâç güvenlik denemelerine kobay olarak katılmak*: 7.500 dolar. İlâcin etkisini test eden prosedürün süresine ve yarattığı rahatsızlığa bağlı olarak ücret yüksek ve düşük olabilir.¹⁰
- *Somali ya da Afganistan'da özel bir askerlik şirketi için savaşmak*: Aylığı 250 dolardan, günlüğü 1.000 dolara kadar değişen ücretler. Ücret, özelliklere, deneyime ve mensup olunan milliyete göre değişmektedir.¹¹
- *Kongre'de yasalaştırılacak bir konu hakkında yapılacak tartışmalara katılmak isteyen bir lobici için gece boyunca sırada beklemek*: Saatlik 15-20 dolar. Lobiciler, evsiz ve diğer insanları kuyruk oluşturmak için istihdam eden kuyrukta adam bulundurma şirketlerine ödeme yapmaktadır.¹²
- *Beklenildiği kadar başarı gösteremeyen bir Dallas okulunda ikinci sınıfa giden öğrenciyse kitap oku*: 2 dolar. Okumayı teşvik etmek için okullar, öğrencilerine okudukları her kitap için ödeme yapmaktadır.¹³
- *Aşırı kilolu biriysen dört ayda 6,5 kilo ver*: 378 dolar. Şirketler ve sağlık sigortacıları, kilo vermek ve sağlıklı yaşama imkân veren diğer davranışlar için finansal teşvikler önermektedir.¹⁴

- *Hastalıklı ya da yaşlı bir kimse için hayat sigortası poliçesi satın al, bu kişi yaşarken yıllık primleri öde ve kişi öldükten sonra ölüm parasını al:* Potansiyel olarak milyon dolarlar (yapılan sigorta poliçesine bağlı). Yabancıların hayatı üzerine bir çeşit bahse girme olan bu yöntem 30 milyar dolarlık bir endüstri hâline gelmiştir. Sigorta yapılan yabancı ne kadar erken ölürse, yatırımcı o kadar çok para kazanmaktadır.¹⁵

Her şeyin alındığı ve satıldığı bir zamanda yaşamaktayız. Son otuz yıldır piyasa ve piyasa değerleri hiç olmadığı kadar hayatımızı yönetmeye başlamıştır. Bu noktaya herhangi bir bilinçli tercih sonucu ulaşmadık. Bu durumla birden karşılaştık.

Soğuk Savaş sona erdiği için anlaşılabilir bir şekilde piyasa ve piyasa odaklı düşünme rakipsiz bir saygınlık kazandı. Malların üretimi ve dağıtımını organize edecek başka bir mekanizma, refahın ve zenginliğin yaratılması noktasında piyasa kadar başarılı olamadı. Buna rağmen dünyanın her tarafında sayıları artan ülkeler, piyasa mekanizmasını kendi ekonomilerinin işleyişinde benimsemiş olsa bile, başka bir durum daha ortaya çıkmaktaydı. Piyasanın değerleri, sosyal hayatta giderek artan ölçüde oyuna dâhil olmaktaydı. Ekonomi baskın bir alana dönüşmekteydi. Günümüzde alıp satma mantığı artık sâdece maddî mallara uygulanmamakta aynı zamanda artan ölçüde, hayatın bütününe etkilemektedir. Bu şekilde yaşamayı isteyip istemediğimizi sormak zamanıdır.

PIYASANIN ZAFER ÇAĞI

2008 Finansal Krizi'ne sebep olan yıllar piyasaya yönelik güven, piyasaya müdahalenin azaltılması düşüncesi ve piyasanın zafer çağı inancı için zor zamanlardı. Piyasanın zafer çağı, Ronald Reagan'ın ve Margaret Thatcher'ın zenginliğin ve özgürlüğün yaratılmasında devletin değil piya-

sanın anahtar olduğu iddialarını ilân ettikleri 1980'lerin ilk yıllarında başladı. Bu çağ, piyasanın, kamusal yararın sağlanması için başlıca araç olduğu inancına ılımlı yaklaşım onu güçlendiren Bill Clinton'ın ve Tony Blair'in piyasa dostu liberalizmiyle* 1990'larda devam etti.

Günümüzde piyasaya yönelik bu inanç sorgulanmaktadır. Piyasanın zafer çağı sona yaklaşmaktadır. Finansal kriz, piyasanın riski etkili olarak düzenleme kabiliyeti üzerine gölge düşürmekten fazlasını yaptı; piyasanın ahlâktan ayrıldığını ve bir şekilde bu ikisini yeniden ilişkilendirilmesi gerektiğini yaygın olarak ifade eden bir düşüncüyü ortaya çıkardı. Fakat bunun ne ifade ettiği ya da bunu nasıl yapmamız gerektiği açık değildir.

Bazıları, piyasa zaferinin temelindeki ahlâkî başarısızlığın sorumsuzca risk almaya sebep olan açgözlülük olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşe göre çözüm, açgözlülüğü dizginlemek, bankacılar ve Wall Street yöneticileri arasında daha büyük bir doğruluk ve sorumlulukta ısrarcı olmak ve benzer bir krizin tekrar yaşanmasına engel olmak için mantıklı düzenlemeleri yasalaştırmaktır.

En iyimser bakış açısıyla bu teşhis kısmîdir. Açgözlülüğün finansal krizin ortaya çıkmasında bir rol oynadığı açık olmakla birlikte daha büyük bir şey söz konusudur. Son otuz yıllık süre içinde ortaya çıkan en önemli değişiklik açgözlülükteki artış olmayıp; piyasanın ve piyasa değerlerinin âit olmadığı hayatın alanlarına doğru genişlemesidir.

* ABD'de tarihsel olarak liberalizm terimi, Avrupa'da anlaşıldığı anlamından oldukça farklılaşarak sosyal demokrasiyi veya solculuğu ifade etmek için kullanılır hale gelmiştir. Bu yüzden klasik liberaller kendilerini ayırtırmak için ABD'de liberteryenizm etiketini kullanmayı tercih etmişlerdir. Sandel gibi ABD'li bir yazarın da liberalizmden kastının sosyal demokrasi olduğunu hatırdta tutmakta fayda vardır. -ç.n.

Bunu iddia edebilmek için açgözlülüğü kıyasıya eleştirmekten daha fazlasını yapmamız gerekmektedir; toplumumuzda piyasanın oynadığı rolü yeniden düşünmeye ihtiyacımız vardır. Piyasanın kendi alanında tutulmasının ne anlama geldiği hakkında kamusal bir tartışma elzemdir. Bu tartışmayı yapabilmek için piyasanın ahlâkî sınırlarını düşünmeliyiz. Paranın satın alamayacağı bazı şeylerin olup olmadığını sormalıyız.

Piyasanın ve piyasa odaklı düşünmenin, geleneksel olarak piyasa odaklı olmayan normlar tarafından yönetilen hayatın alanlarına uzanması günümüzün en önemli gelişmelerinden biridir.

Kâr amacı güden okulların, hastanelerin, hapishanelerin ve savaşta özel askerî şirketlerin kullanım yaygınlığını düşününüz. (Irak'ta ve Afganistan'da özel paralı askerlerin sayısı ABD'nin askerî personelinin sayısını geçmiştir.¹⁶)

Özel güvenlik şirketlerinin gölgesinde kalan devlet polis teşkilâtını dikkate alınız. Özellikle ABD ve İngiltere, özel güvenlik elemanlarının sayısının devlet polislerinin iki katı olduğu ülkelerdir.¹⁷

Zengin ülkelerde tüketicilere yönelik ilâç şirketlerinin ilâç pazarlama yöntemlerindeki atılganlığa bakınız. (ABD'de akşam haberlerindeki reklâmları izleme imkânınız olduysa, dünyadaki en büyük sağlık krizinin; sıtma, nehir körlüğü, uyku problemi hastalıklarından kaynaklandığını unutulabilir salgın hâline gelen sertleşme bozukluğu olduğunu düşünebilirsiniz.)

Ticarî reklâmların devlet okullarına girmesini, park ve kentsel alanların isim haklarının satışını, tıbbî yardımla üreme için önceden "tasarlanmış" yumurta ve sperm pazarlamasını, gelişmekte olan ülkelerde taşıyıcı annelik hizmeti-

ni, şirketler ve ülkeler tarafından çevreyi kirletme hakkının alım ve satımını, seçimlerin alınmasını satılmasını mâkûl gören bir kampanya finans sistemini de düşününüz.

Sağlık, eğitim, kamu güvenliği, ulusal güvenlik, adli sistem, çevrenin korunması, dinlenme, üreme ve diğer sosyal malların dağıtılmasına ilişkin piyasanın bu kullanımlarının büyük bir kısmı otuz yıl önce duyulmamıştı. Günümüzde bunları büyük oranda doğal karşılıyoruz.

HER ŞEY SATILIK

Her şeyin satılık olduğu bir topluma doğru geçiş yaşıyor olmaktan niçin endişe etmemiz gerekir?

Bunun iki gerekçesi vardır: Bunlardan biri eşitsizlikle ilgilidir; bir diğeri ise yozlaşma ile ilgilidir. Eşitsizliği düşünün. Her şeyin satılık olduğu bir toplumda hayat, az imkânlarla sâhip olan yoksullar için daha zordur. Paranın satın alabildiği şeyler ne kadar çoksa zenginlik (ya da bundan yoksunluk) o kadar çok etkili hâle gelir.

Zenginliğin tek avantajı yatlar, spor arabalar ve havalı tâtiller satın alabilme gücü olsaydı gelir ve zenginlikte eşitsizlikler çok önemli olmazdı. Fakat para artan ölçüde siyasal güç, kaliteli sağlık hizmeti, suçun yoğun olduğu bölgelerden uzak güvenli bir mahâlde ev satın alma, başarısız olanlardan ziyâde seçkin okullara giriş hususlarında daha çok etkili olmaya başladığı için gelir eşitsizliği daha da çok önemli olmaktadır. Tüm iyi şeylerin alınıp satıldığı bir yerde para sâhibi olmak dünyadaki tüm farkı yaratmaktadır.

Bu tespit, özellikle fakir ve orta sınıf aileler için son yılların niçin zor olduğunu açıklamaktadır. Zengin ve fakir arasındaki makas açılmakla kalmadı her şeyin metalaşması parayı daha da çok önemli hâle getirerek eşitsizliğin iğnesini daha çok keskinleştirdi.

Her şeyi satılığa çıkarmak noktasında tereddüt etmemizi gerektiren ikinci gerekçenin açıklanması daha zordur. Bu gerekçe, sâdece eşitsizlik ve hakkaniyetle ilgili olmayıp aynı zamanda piyasanın yozlaştırıcı eğilimiyle ilgilidir. Hayattaki iyi şeyler için fiyat koymak onları yozlaştırabilir. Çünkü piyasa sâdece malları dağıtmaz aynı zamanda değiş tokuş edilen bu mallara yönelik belirli tutumları ifade eder ve bu tutumları yüceltir. Kitap okumaları için çocuklara para ödemek, onları daha fazla kitap okumaya sevk edebilir. Fakat bu tutum çocuklara kitap okumanın içkin bir tatmin kaynağı olmaktan çok bir angarya olduğunu da öğretebilir. Üniversite birinci sınıftaki sıraları açık artırmaya çıkarmak ve en yüksek fiyatı verene satmak üniversitenin gelirini artırabilir ancak üniversitenin bütünlüğünü ve diplomanın değerini de aşındırabilir. Kendi savaşlarımızda dövüşmek üzere yabancı paralı askerler kiralamak vatandaşlarımızı kurtarabilir ancak vatandaşlığın anlamını yozlaştırabilir.

İktisatçılar genellikle piyasanın etkisiz olduğunu, değiş-tokuş edilen mallar üzerinde etkilerinin olmadığını varsayarlar. Fakat bu doğru değildir. Piyasa kendi izini geride bırakır. Bazen piyasa değerleri, önemsenmesi gereken piyasa dışı değerlere alan bırakmaz.

Elbette insanlar hangi değerlerin niçin önemsenmeye değer olduğu noktasında hemfikir değildir. Paranın neyi satın alması ya da almaması gerektiğine karar verebilmek için hangi değerlerin sosyal ve medenî hayatımızın çeşitli alanlarını yönlendirmesi gerektiğine karar vermeliyiz. Bunun enine boyuna nasıl yapılacağı bu kitabın konusudur.

Kitapta sunmayı umduğum cevabın bir ön izlemesi şöyledir: Belli malların satılmasına ve alınmasına karar verdiğimizde, en azından dolaylı olarak bu şeylere kârın ve kullanımın araçları, nesnelere olarak davranmanın uygun

olduğuna karar veririz. Fakat her mal bu şekilde uygun olarak değerlendirilemez.¹⁸ En çok bilinen örnek insandır. Kölelik insanlara açık artırmada alınan ve satılan nesnelere olarak davranılmasına sebebiyet verdiği için çok kötüdür. Bu şekilde bir muamele insanları uygun şekilde değerlendirmek noktasında başarısız olur. Çünkü insanlar, kazancın araçları ve kullanımın nesnelere olmaktan ziyâde onurlu ve saygıyı hak eden varlıklardır.

Benzer yorum değer verilen mallar ve pratikler için de yapılabilir. Çocukların piyasada alınıp satılmasına izin vermeyiz. Alıcılar satın aldıkları çocuklara kötü davranmasalar bile çocukların alınıp satıldığı bir piyasa çocuklara muamelenin yanlış bir yolunu teşvik eder. Çocuklar haklı olarak tüketici malı olarak kabul edilemez; onlar sevgi ve ilgiye lâyık varlıklardır. Vatandaşların hakları ve ödevleri benzer şekilde düşünülebilir. Mahkemeye jüri görevini yapmak üzere dâvet edilerseniz yerinize bu görevi yapacak birisini kiralayamazsınız. Birileri vatandaşların oylarını satın almak noktasında istekli bile olsa vatandaşların oylarını satmasına izin vermeyiz. Fakat niçin oylar satılmasın? Çünkü vatandaşlık görevlerinin özel mülkiyet olarak değerlendirilmemesi, kamusal sorumluluk olarak kabul edilmesi gerektiğine inanırız. Vatandaşlık görevlerini satışa çıkarmak bu görevleri alçaltır ve yanlış değerlendirir.

Bu örnekler kapsamlı bir noktaya işaret eder: Hayattaki bazı iyi mallar piyasada alıp satılan mallara dönüştürülürse yozlaşırlar ve alçalır. Piyasanın nereye âit olduğuna, hangi sınırlarda tutulması gerektiğine karar vermek için sağlık, eğitim, aile hayatı, doğa, sanat, vatandaşlık görevleri ve benzeri alanlardaki malların ve hizmetlerin nasıl değerlendirileceğine karar vermek zorundayız. Bunlar sâdece iktisadî alanla ilgili olmayıp ahlâkî ve siyasal olanla ilişkili

sorulardır. Bu soruları cevaplandırmak için malları değerlendirmenin ahlâkî anlamını ve onları değerlendirmenin uygun yollarını mesele mesele tartışmalıyız.

Bu, piyasanın zafer çağı süresince yapamadığımız bir tartışmaydı. Bunun sonucunda tam anlamıyla ne yaptığımızın farkında olmadan, öyle yapmaya bile karar vermeden bir piyasa ekonomisi olmaktan bir piyasa toplumu olmaya sürüklendik.

Bu ikisi arasında fark şudur: Bir piyasa ekonomisi üretim aktivitesini düzenlemek için kıymetli ve etkili bir yoldur. Bir piyasa toplumu piyasa değerlerinin insan çabasının her köşesine sızdığı bir hayat tarzıdır. Böyle bir toplum piyasa içerisinde sosyal ilişkilerin dönüştürüldüğü bir yerdir.

Çağdaş siyasette eksik olan önemli tartışma piyasanın rolü ve genişliği hakkındadır. Piyasa ekonomisi mi yoksa piyasa toplumu mu istiyoruz? Piyasa kamusal hayatta ve insanlar arası ilişkilerde nasıl bir rol oynamalıdır? Hangi malların alınıp satılacağına, hangi malların piyasa dışı değerler tarafından yönlendirilmesi gerektiğine nasıl karar verebiliriz? Paranın hükmünün nerede yürümemesi gerekir?

Bu sorular, bu kitabın cevap vermeye çalışacağı sorular olup; birbirine rakip iyi toplum ve iyi hayat görüşleriyle ilişkili olduklarından kesin cevaplar için söz veremem. Fakat en azından bu sorularla kamusal alanda bir tartışmayı teşvik etmeyi ve bu sorular üzerine uzun uzadıya düşünmek için felsefi bir çerçeve sunmayı umut ediyorum.

PIYASANIN ROLÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Piyasa ahlâkıyla ilgili büyük sorularla uğraşmamız gerektiği düşüncesini kabûl etseniz bile kamusal söylemimizin bu görev için uygun olduğundan şüphe edebilirsiniz. Bu haklı

bir endişedir. Piyasanın rolünü ve genişliğini yeniden düşünmek için her çaba iki zor engelin kabûlüyle başlamalıdır.

Birincisi, seksen yıllık en kötü piyasa başarısızlıkların sonuçlarına rağmen piyasa odaklı düşünmenin ısrarlı gücü ve saygınlığıdır. Diğeri ise kamusal söylemin kinci ve boş oluşudur. Bu iki engel tamamen birbiriyle ilgisiz değildir.

Birinci engel karışıktır. O dönemde 2008 Finansal Krizi, siyasî yelpazede otuz yıl boyunca hüküm sürmüş piyasanın eleştirilemez kapsayıcılığı üzerine ahlâkî bir yargı gibi görüldü. Wall Street'in devasa finansal şirketlerinin çöküş tehlikesi ve bu şirketleri kurtarma operasyonu için vergi mükelleflerinin ödemelerine duyulan ihtiyaç, piyasanın yeniden değerlendirilmesine sebep oldu. Amerika Merkez Bankası başkanlığını yapmış piyasanın zaferi inancının en yüksek rahibi olarak hizmet etmiş Alan Greenspan bile serbest piyasanın kendi kendini düzeltme gücüne ilişkin inancında hatalı olduğu "şok edici güvensizlik durumunu" kabûl etmişti.¹⁹ Başarılı bir piyasa yanlısı İngiliz dergisi *The Economist*'in kapağı "Ekonomide Ne Yanlış Gitti?" başlığı altında, bir ders kitabının eriyip su birikintisine dönüştüğü bir resme yer vermişti.²⁰

Piyasanın zafer çağı yıkıcı bir sona yaklaşmıştı. Zaman şüphesiz piyasa inancı hakkında ciddi, etraflıca düşünmenin ve ahlâkî bir hesaplaşmanın zamanı olacaktı. Fakat beklenildiği gibi olmadı.

Finans piyasalarının muazzam başarısızlığı genel olarak piyasa hakkındaki inancı çok az sarstı. Aslında finansal kriz, bankalardan çok devleti itibardan düşürdü. 2011 yılında yapılan araştırmalar Amerikan kamuoyunun %50'sinden fazlasının, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik problemler için Wall Street finansal kurumlarından daha ziyâde federal devleti suçladığına işaret etti.²¹

Finansal kriz, ABD'yi ve global ekonomin büyük bir kısmını Büyük Buhran'dan bu yana görülen en kötü ekonomik sıkıntılara sürükledi ve milyonlarca insanı işsiz bıraktı. Buna rağmen bu kriz, piyasanın temelli bir muhakemesine sebep olmadı. Bunun yerine ABD'deki en çok göze çarpan siyasal sonuç, devlet düşmanı ve Ronald Reagan'ı bile mahcup edecek ölçüde piyasa taraftarı Tea Party hareketinin yükselişi oldu. 2011'in baharında Wall Street'i İşgal Et hareketi, protestoların Amerikan şehirlerinde ve dünyada yayılmasına neden oldu. Bu protestolar büyük bankaları ve şirketleri, artan gelir ve refah eşitsizliğini hedef aldı. Farklı ideolojik konumlarına rağmen hem Tea Party hem de Wall Street'i İşgal Et aktivistleri, şirketleri kurtarma operasyonuna karşı oluşan öfkenin sesi oldu.²²

Protestoların bu çabalarına rağmen piyasanın rolü ve genişliği hakkında ciddi bir tartışma büyük oranda siyasal hayatımızda eksiktir. Demokratlar ve Cumhuriyetçiler her zaman yaptıkları gibi vergiler, harcamalar ve bütçe açıkları hakkında tartışmaktadırlar ve tek fark şimdi daha yoğun bir partizanlık ve daha az ilham veren ve ikna eden bir yetenekle bunu yapmalarıdır. Siyasete ilişkin hayâl kırıklığı, kamusal iyi için eylemekten yoksun ve en önemli soruları sormaktan âciz siyasal sisteme karşı vatandaşların yaşadığı hüsrana arttığı için derinleşti.

Kamusal söylemin bu içler acısı durumu piyasanın ahlâkî sınırları üzerine bir tartışma için ikinci engeldir. Siyasal tartışmanın çoğunlukla televizyonda ağız dalaşlarından, radyo programlarında partizan iğneleyici konuşmalardan, Kongre'de ideolojik yiyecek savaşlarından* oluştuğu bir zamanda üremeyi, çocukları, eğitimi, sağlığı, çevreyi, vatandaşlığı ve

* *food fight*: Amerikan televizyonlarında yiyeceklerin savaştırılması üzerine yapılan çizgi filmler ç.n.

diğer şeyleri değerlendirmenin doğru yolu gibi ihtilaflı ahlâkî sorular üzerine mâkûl bir kamusal tartışmanın yapılabilmesini hayâl etmek zordur. Buna rağmen bu tür bir tartışma mümkündür ve kamusal hayatımızı canlandırabilir.

Bazıları öfke dolu siyasetimizde aşırı bir ahlâkî inancın olduğunu düşünmektedir: çok fazla insan inançlarına çok sıkı bir şekilde ve derinden bağlıdır ve inançlarını diğer herkese dayatmak isterler. Bence bu, karşılaştığımız ikileme yanlış bir anlam yüklemek olur. Siyasetimizdeki sorun ahlâkî tartışmaların çok değil, az olmasıdır. Siyasetimiz büyük oranda boş, ahlâkî ve manevî içerikten yoksun olması sebebiyle hararet yapmıştır; insanların önemsemediği büyük sorularla bağ kurmakta başarısızdır.

Çağdaş siyasette ahlâk eksikliğinin birkaç kaynağı vardır. Bunlardan biri, kamusal söylemden iyi hayat yaklaşımlarını uzaklaştırma çabasıdır. Mezhep çatışmasını önlemek adına kamusal alana girdiklerinde vatandaşların ahlâkî ve manevî inançlarını terk etmeleri için genellikle ısrar ederiz. İyi hayat konusundaki argümanları siyasete dâhil etmek iyi niyetli bir yaklaşım olmasına rağmen, bu konudaki isteksizlik piyasanın zaferi ve piyasa odaklı düşüncenin nüfuzunun devam etmesi için gerekli zemini hazırladı.

Kendi akıl yürütme yöntemi içerisinde piyasa odaklı muhakeme, ahlâkî tartışmanın kamusal anlamını da boşaltır. Piyasanın çekici yanı tatmin edeceği tercihler üzerine yargı belirtmemesidir. Piyasa, malları değerlendirmenin diğerlerine nazaran daha üstün ve onurlu yollarının olup olmadığını sorgulamaz. Birisi seks ya da bir böbrek için para ödemek istiyorsa ve rızası olan yetişkin bunları satmaya istekli ise bir iktisatçının soracağı tek soru "kaç para?"dır. Piyasa yargılayıcı anlamda parmak sallamaz; hayranlık uyandıran ve bayağı tercihler arasında bir ayırım yapmaz. Sözleşme-

nin tarafları, değiş tokuş edilen mallara yüklenecek değeri ne olacağına kendileri karar verirler.

Değerlere ilişkin yargı belirtmeme tavrı piyasa odaklı muhakemenin temelinde yatar ve onun câzibesini açıklar. Ahlâkî ve manevî tartışmaya dâhil olmaktaki isteksizliğimiz piyasaya düşkünlüğümüzle birlikte ağır bir sonuç ortaya çıkarır: Ahlâkla ve vatandaşlıkla ilgili olan kamusal söylemi kurutur ve günümüzde pek çok topluma sıkıntı veren teknokrat ve profesyonel siyaset için gerekli zemini yaratır.

Piyananın sınırları üzerine bir tartışma, piyananın kamusal iyiye hizmet edip edemeyeceği ve nereye âit olduğu hakkında toplum olarak karar vermemize imkân verir; yarışan iyi hayat yaklaşımlarını kamusal alana dâhil ederek siyasetimizi de güçlendirir. Bu tür tartışmalar başka nasıl ilerleyebilir? Belli malları alıp satmanın onları yozlaştıracadı ya da alçaltacağı hususunda hemfikirsenez; bu durumda bu malları değerlendirmenin bazı yollarının diğerlerinden daha uygun olduğuna inanmalısınız. Ebeveyn ya da vatandaş olmanın bazı yollarının diğerlerinden daha iyi olduğunu düşünmüyorsanız bir eylemin, ebeveynliğin ya da vatandaşlığın yozlaştığını söylemek mantıklı olmaz.

Bu ahlâkî yargılar inceleyeceğimiz piyasa ile ilgili az sayıda sınırlamalara imkân verir. Ebeveynlerin çocuklarını ya da vatandaşların oylarını satmalarına izin vermeyiz. Bunun gerekçelerinden biri açıkça sağduyuya ilişkindir: Bu tür şeyleri satmanın onları değerlendirmenin yanlış bir yolu olduğuna ve kötü tutumlar geliştireceğine inanırız.

Piyananın ahlâkî sınırları üzerine düşünmek, bu soruları kaçınılmaz hâle getirir; kamusal alanda önemsedimiz sosyal malların nasıl değerlendirileceği hususunda birlikte akıl yürütmemizi gerektirir. Ahlâkî olarak güçlendirilmiş

bir kamusal söylemin, en iyi şartlarda bile, tartışmalı her soru üzerine bir anlaşmaya yol açacağını beklemek sağlık olur. Fakat bu tür bir kamusal söylem daha sağlıklı bir kamusal hayatı canlandırabilir; her şeyin satılık olduğu bir toplumda yaşamak için ödediğimiz bedelin daha çok farkında olmamızı sağlayabilir.

Piyananın ahlâkî sınırlarını düşündüğümüzde ilk olarak Wall Street bankalarını ve bu bankaların dikkatsiz davranışlarını, *hedge* fonlarını, kurtarma operasyonlarını ve düzenleyici reformları düşünürüz. Fakat toplumsal pratiklerimizde, insan ilişkilerimizde ve gündelik hayatımızda piyananın rolünü ve genişliğini yeniden düşünmek için bugün karşılaştığımız ahlâkî ve siyasal meydan okuma çok daha güçlü ve sıradandır.

KUYRUKTA ÖN SIRAYA GEÇMEK

HİÇ KİMSE KUYRUKTA BEKLEMekten HOŞLANMAZ. Bazen kuyrukta beklememek için para ödeyebilirsiniz. Kalabalık bir gecede pahalı restoranlarda çalışan şef garsona cömert bir bahşış vermenin bekleme süresini kısaltabileceği uzun zamandır bilinmektedir. Bu tür bahşışler rüşvet benzeridir ve gizli bir şekilde verilir. Mekânın penceresinde garsonun cebine 50 dolar sıkıştırmaya istekli olanlar için hemen bir masa verileceğine dâir bir işaret bulunmaz. Fakat son yıllarda kuyrukta beklemeden ön sıraya geçme hakkı satışı, gizli kapaklı bir eylem olmaktan çıkıp âşına olunan bir eylem hâline geldi.

HIZLI GEÇİŞ

Havaalanlarının güvenlik noktalarındaki uzun kuyruklar hava ulaşımını çileye dönüştürür. Fakat herkes kıvrılan uzun kuyruklarda beklemek zorunda değil. *First class* bilet alanlar kendilerini uçağa biniş ânındaki kuyruğun en önüne geçiren şeritleri kullanabilir. İngiliz hava yolu şirketi British Airways daha çok para ödeyen yolcuların pasaport

DİZİN

#

- 11 Eylül 2001 terör saldırıları 162
2008 Finansal Krizi 18, 25, 194

A

- Abdullah, II. Kral 181
Advertising Age (dergi) 218
Adzookie 221
Afganistan 17, 20
AIDS 162, 165–170, 179, 186, 195
AIG (Amerikan Uluslararası Grup)
190, 194
(insanların) alınlarına reklam verme
17, 222, 223
Ali, Muhammed 171, 172
altruizm 148, 151–155, 158, 215
Amerikan Kömür Kurumu 238
Amerikan Merkezi İstihbarat Teş-
kilâtı (CIA) 183
Amerikan ordusu 233, 237
Amerikan Posta Hizmeti 233
Amerikan Yüksek Mahkemesi 179
Arafat, Yaser 181
Ariely, Dan 148, 149
Aristoteles 127, 156
arkadaşlık 120, 121, 127, 129, 133,
243

- Arrow, Kenneth 152–154, 158
asit yağmurları 97
aşk, iktisadî yaklaşım 69, 148
AT&T İstasyonu 231
AT&T Stadyumu 242
avcılık 106, 107

B

- bağış günü 144–147
Bahis Yasası (1774). *Bkz* Sigorta
Yasası
Bakst, Kelly 173
Bank of America 161, 242
Bank of America Stadyumu 242
Bank One Stadyumu 206
Barclays Bankası 231
Barnes&Nobles 131
Beane, Billy 213–216
Bear Stearns 191
bebek satışı 119
Becker, Gary 12, 68–70, 82–84,
110, 148
bencillik 158
Benedict XVI, Papa 53, 55, 57
beyzbol 34, 40, 49, 71, 118,
197–208, 213–217, 225,
227, 229, 231, 244
Biggest Loser, The 77

- "Big House Stadyumu'nu Kurtar"
212
- bilgi asimetrisi 125
- Blair, Tony 19
- Bloomberg, Michael 230
- Bonds, Barry 202
- Boston Red Sox 200, 211, 216
- boşanın iktisadî analizi
69–244
- Boulding, Kenneth 92, 93
- Boxer, Barbara 182
- Boyer, Shari 233
- böbrek 27, 119, 120, 137, 139, 140
- Brady, Sharon 189
- Brady, Tom 209
- British Airways 31, 100
- British Petroleum (BP) 100
- Buerger, Alan 186, 187
- Bulgari Connection, the* (Weldon)
(kitap) 219
- Burger King 131, 240, 242
- Bush, George H. W. 97, 112
- Bush, George W. 112
- Cimrinin İktisadı* (Waldfoegel) (kitap)
124
- Citi Stadyumu 205
- Citizens Bank Stadyumu 231
- Clark, Geoffrey 177
- Clearasil 237
- Clemens, Roger 200
- Clinton, Bill 19, 112, 202
- Coca-Cola 221–244
- Cohn, Jonathan 210
- Comerica Stadyumu 209
- Comiskey Stadyumu 205
- Coventry First 187
- Craigslist 36, 37, 53
- Credit Suisse 189, 191, 193
- Cuomo, Andrew 37
- Curb Your Enthusiasm* (TV prog-
ramı) 34
- çevre kirlenme izinleri 94–99
- Çin 40, 91, 121
- tek çocuk politikası 91–92
- çocuk yetiştirme 113

C-Ç

- Cameron, David 112
- Campbell Çorba Şirketi 239
- Candlestick Stadyumu 208
- Casa Sanchez 222
- Castro, Fidel 171
- Central Park 36, 37, 47
- Channel One 237
- Chevrolet 229
- Chisum, Warren 169, 170
- Chivers, C. J. 107
- CIA. *Bkz* Amerikan Merkezi İstih-
barat Teşkilâtı

D

- DARPA. *Bkz* Gelişmiş Savunma
Projeleri Bürosu
- Daschle, Tom 182
- Dead Pool, The* (film) 172
- Delta Airlines 220
- demokrasi 210, 244
- deniz aygırı avlama izni 106–109
- Devlet Çözümleri Grubu 232
- devlet parkları 232, 233
- Dignity Partners 167
- DiMaggio, Joe 199, 200
- dini törenlerin satışı 55

- DiSimone, Eugene "Gino" 88, 89
- doktor randevusu için sıra num-
arası satışı 40–41
- Donelan's Süpermarketleri 235
- Dorgan, Byron 181, 182
- Douglas, Kirk 171
- Dow Chemical 161
- Dubner, Stephen J. 110–113, 128
- düğün konuşmaları, satın alınan
120–123
- fahri dereceler 134
- fayda ve mâliyet 69, 77, 82, 95,
215
- FedEx Stadyumu 206
- Feller, Bob 199, 200
- Fenway Stadyumu 205, 211
- fiyat etkisi 75, 114, 115, 142, 146
- Forneris, Tim 201, 202
- Franklin, Aretha 172
- Frekonomics* (Levitt ve Dubner)
(kitap) 110

E

- Eastwood, Clint 172
- eBay 204, 226
- Economist, the* (dergi) 25
- eğitim 21, 23, 26, 68, 70, 71, 73,
81, 102, 113, 121, 135, 136,
147, 149, 160, 169, 223, 238,
239, 241, 243
- eğlence parkları 32, 33, 36, 41, 45,
57, 59
- ekspres şeritler 34
- elektronik geri hediyeleşme 132
- emeklilik fonları 193, 195
- emiyon ticareti 97
- Empire State Binası 33, 34
- En Değerli Oyuncu Ödülü (MVP)
118
- Erie Bölgesi Tutukevi 236
- etik davranış 154
- evlât edinme 119, 120
- evliliğin iktisadî analizi 69
- Exxon 238

F

- Facebook 117
- fahişelik 66, 138

- Frey, Bruno S. 142, 150
- Fryer, Roland, Jr. 71, 72

G

- Gabor, Zsa Zsa 171
- Gatorade 237
- geç kalışlar 144–147
- Gelişmiş Savunma Projeleri Bürosu
(DARPA) 181, 183–185
- George, II., İngiltere Kralı 175
- gergedan 16, 103–107
- gergedan avlama izni 103–109
- Gillette Stadyumu 205
- Ginsburg, Ruth Bader 172
- Goldman Sachs 191, 193
- Gomes, Oliver 39
- Gonzalez, Luis 204
- göç 16, 84, 113
- göçmenlik 82–84
- gölge fiyatlar 82
- Graham, Bill 171
- Greenspan, Alan 25
- Gross, Mark 39
- güvenlik önlemleri 163

H

Hagerstown Suns 207
 hapishaneler 20, 236–242
 Harley-Davidson 88
 Harper, Bryce 207
 HarperCollins 219
 Harris, Barbara 61–65, 67
 Harrods 235
 hastaneler 20, 40, 41, 59, 112
 hâtırâ eşya piyasası 200–203, 212
 havaalanları 32, 33, 36, 41, 59, 143, 220
 havayolları 205
 Hawking, Stephen 172
 hayat sigortası 18, 159–169, 173–180, 186–195, 207
 hayat sigortası endüstrisi 165, 169, 178
 hayır işi 149
 Head, Doug 192, 193
Hediye İlişkisi (Titmuss) (kitap) 150
 hediye kartları 129–132
 hediyelerin parasallaşması 123, 129–133
 hediyeleşme 123–129
 Hershey's 238
 Hersher, Orel 200
 HIV/AIDS 62, 65, 167
 hız cezaları 87–89
 hızlı geçiş 31–34
 hız sınırları 87–89
 Hirsch, Fred 148
 Holmes, Oliver Wendell, Jr. 179, 180
 Houston Astrodome Stadyumu 210
 Hüseyin, Saddam 183

I-i

InstantWeddingToasts.com 122
 Invesco Stadyumu 209
 Iowa Elektronik Piyasası 183
 Irak Savaşı 183
 Ivory Sabun Şirketi 238

İktisat (Samuelson) (kitap) 109
 ilaç şirketleri 17, 20
 İngiliz Sağlık Derneği 62
 İngiltere 20, 32, 62, 76–78, 112, 175, 176, 219, 235
İnsan Davranışına İktisadî Yaklaşım (Becker) (kitap) 68, 148
 isim hakları 20, 197–244

J

Jackson, C. Kirabo 75
 Jackson, Michael 119
 Jegen, Reto 150
 Jeter, Derek 203
 JPMorgan Chase 161
 jüri görevi 23, 59

K

kamp alanlarının karaborsa satışı 53–55
 kamusal mallar 143, 144
 kan satışı 150–154
 karaborsacılık 53–57
 karbondioksit 96, 100, 227, 228
 karbon telâfileri 100–229
 Kelley, William 167
 kentsele pazarlama 229–242
 cankurtaranlar 229–230
 doğa patikaları 230–233

hapishanlar 236–242
 metro istasyonları 230–233
 okullar 236–242
 plajda içecek satma hakkı 229–230
 polis arabaları 233–236
 yangın söndürme mustukları 233–236

Kentucky Fried Chicken (KFC) 235, 236, 242

Killebrew, Harmon 197–199

kilo verme 17, 75–82, 110

Kindle 220

King, Larry 191

kitap okuma 22, 81, 82, 102, 115, 220

Kongre (ABD) 17, 26, 37–39, 45, 47, 51–53, 59, 73, 84, 162, 181, 210

Koufax, Sandy 197, 199

kölelik 23

kreşler 86, 101, 116, 146

Krueger, Alan 56

kurtarma 25, 26, 29

kuyrukta bekleme etiği 57–61

kuyrukta bekleme hizmeti 36–39

küresel ısınma 95, 98–101

kütüphaneler 90, 143, 144

Kyoto Konferansı 95

Kyoto Protokolü 95, 98

L

Levitt, Steven D. 110–113, 128

Lewis, Michael 213–217

Lexus şeritleri 34–36

Lincoln (araba) 220, 231, 242

Lincoln Financial Stadyumu 231, 242

linestanding.com 39

Lippmann, Walter 224

Lloyd'un kahvehanesi 175, 195

lobiciler 17, 37, 38, 39, 51

localar 40, 49, 198, 208–212, 242, 244

Londra ayaklanması (2011) 112

Louis, XIV., Fransa Kralı 175

Luton Havaalanı 32

M

Mail Pouch Tütünü 224

Mankiw, Gregory N. 12, 46, 109, 113, 125, 126

Mantle, Mickey 199

Martin, Judith 130

Massachusetts Körfez Toplu Ulaşım İdaresi 230

MasterCard 206, 228

Mauer, Joe 198

Mays, Willie 199

McDonald's 228, 233, 234, 238, 240

McGwire, Mark 201, 202

Menkül Kıymetler ve Sermâye Piyasası Komisyonu 189

metro hileleri 89–91

Metropolitan Stadyumu 197

meyveler üzerinde reklam 223, 228

Michigan Stadyumu 211, 212

Mile High Stadyumu 209

Millî Park Hizmeti 54

moneyball 212–217

Morrison, Kendall 167, 180

mortgage (ev ipotekleri) 193, 194
 Mountain Dew 240, 242
 mutelle des frauders 89
 mülteçiler 84, 140

N

Napoleon, Fransa İmparatoru 175
 Nelson, Jeff 204
 Nesli Tükenmekte Olan Türlerin
 Uluslararası Ticareti Kon-
 vansıyonu 103
 Nestle 161, 232
 Nevada Otoyol Polisi 89
 Newsweek (dergi) 210
 New York Daily, the (gazete) 36
 New Yorker (dergi) 56
 New York Hayat Sigortası 207
 New York Şehir Tiyatrosu 36
 New York Times Magazine, the
 (dergi) 107
 New York Times, the (gazete) 43,
 74, 95, 96, 121, 132, 167,
 170, 190, 193, 223
 New York Yankees 198, 213, 214
 Nintendo 219, 237
 Nobel Ödülü 118, 119, 120, 134,
 136
 "Noel'in Toplumsal Kaybı" (Wald-
 fogel) 124
 Nokia 88
 nükleer atıklar 141–147, 150

O-Ö

Oakland Athletics 212–216
 Obama, Barack 73, 112
 Oberholzer-Gee, Felix 142

okullar 17, 20, 21, 70, 71, 72, 73,
 74, 75, 228, 230, 236,
 236–242, 237, 238, 239,
 240, 241, 242, 243, 244
 onur, satın alma 133–136
 Oscar 119
 otografler 198–206
 otoyol 34, 35, 36, 59, 89, 96
 oylar 23, 28, 142

Öğretmen Teşvik Fonu 73
 ölü köylü sigortası 160. *Ayrı-
 ca bkz temizlik görevlisi
 sigortası*
 ölüm bahisleri 171–174, 176, 180,
 185, 191, 193, 194
 ölümcül hastalar için hayat sigor-
 tası 165–171
 ölüm tahvilleri 193–198
 Önleme Projesi 61
 Örumcek Adam 2 (film) 208
 özel askerî şirketler 17, 20
 özel güvenlik şirketleri 20
 özürler, satın alınan 120–123

P

Page, William Scott 166
 para cezaları, ücretlere karşı
 86–102
 parklar 33, 57, 143, 144, 228, 230,
 232, 233
 Pepsi 221, 227, 230, 237
 Petco Stadyumu 205
 Pitney Bowes 161
 Pitt, Brad 214
 piyasa
 piyasadışı normlar 140
 piyasa inancının iki ilkesi

152–155
 piyasanın işleyiş mantığı 45–47
 piyasaya ilişkin iki itiraz 136–140
 piyasa, kuyruklara karşı 47–50
 piyasa ve yozlaşma 50–53
 Pizza Hut 218
 plajlar 228, 229
 Plastic Jungle 131
 Politika Analizi Piyasası 181
 portakal suyu vâdeli işlem piyasa-
 ları 183
 Posner, Richard 12, 119, 120
 Pounds for Pounds 77
 Procter&Gamble 161, 238

R

Reader's Digest (dergi) 110
 Reagan, Nancy 171
 Reagan, Ronald 18, 26
 Reebok 237
 reklâmcılık 218, 220, 223–228,
 232–244
 Rice, Michael 159
 Rice, Vicki 159
 Robertson, Dennis H. 155–158
 Robinson, Jackie 199
 Rose, Pete 204
 Rousseau, Jean-Jacques 156
 Ruth, "Babe" 200
 rüşvet 31, 52, 61–66, 71, 75, 78–
 81, 94, 98, 102, 142–144
 Rüzgâr Gibi Geçti (film) 119
 Ryanair 220

S-Ş

sağlık hizmeti 21, 43, 44, 165

sağlık rüşvetleri 75–81
 sağlık sigortası 42–44, 76, 78
 Salonoja, Jussi 87, 88
 Samuelson, Paul 109
 Savunma Bakanlığı (ABD) 180, 181
 Scholastic 238, 239
 Schuck, Peter 85
 Seabrook, John 56
 ShopRite 240
 sırada bekleyenler 47, 48
 sıra numarası satışı 40
 sigara içme 76, 80
 Sigorta Yasası (1774) 177
 Simon, Julian L. 83, 84
 Skippy Fıstık Ezmesi 229
 Smith, Adam 110, 111
 Smith, Kari 223
 Snapple 230
 Snickers 237
 sosyal psikoloji 149
 Sotheby's 119
 sömürülen işgücü 157
 spekülâtorlerin başlattığı ya da
 yönlendirilmiş hayat poli-
 çeleri 190
 Spirit Airlines 220
 Springsteen, Bruce 53, 55
 Springsteen piyasası 55–57
 stiffs.com 171, 173
 suçluların cezalandırılması 113
 Summers, Lawrence 11, 157, 158,
 215
 Superdome Stadyumu 206
 Sharon, Ariel 172
 şirkete âit hayat sigortası poliçeleri
 (COLI) 161, 162
 şizofreni 76

T

Tabarrok, Alex 127
 Taco Bell 237
 tahmin piyasası 183
 Target Basketbol Salonu 205
 Target Stadyumu 205
 "tasarlanmış" yumurta ve sperm 20
 taşıyıcı annelik 16, 20, 66
 tazminat 141, 143, 160–165, 187–192
 Tea Party 26
 Tejada, Miguel 214
 tek çocuk politikası 91–92
 temizlik görevlisi sigortası 160–164
 Tenet, George 183
 terörizm vâdeli işlem piyasaları 180–186
 teşekkür notu 81
 teşviklendirme 111, 112, 113
 teşvikler 17, 61–117, 70–81, 86, 102–104, 109–111, 115, 116, 140–150
 çocuklara iyi not almaları için verilen teşvik 70–75
 negatif etkisi 81–86
 uyuşturucudan arınma teşviki 61–66
 ve ahlâkî karışıklıklar 109–117
 teşviklerin negatif etkisi 81–86
 teşvik programı 73–77
 Texas Stadyumu 210
 Thatcher, Margaret 18, 148, 171, 172
 ThePerfectToast.com 122
 Thomas, Mike 170
 Tianjin Özür Dileme Şirketi 121

ticarileştirme etkisi 147–150
 Tiger Stadyumu 209
 Titmuss, Richard 150–153
 Tootsie Roll 239
Truman Show, the (film) 133
 tuvalet reklâmcılığı 219
 Tüketiciler Birliği 241

U-Ü

Ulusal Sağlık Hizmeti 78
 United Airlines 32
 U.S. Cellular Stadyumu 205
 uyuşturucu bağımlıları 61–65, 79
 uyuşturucudan arınma teşviki 61–66

Ünlü Ölümü Alarmı 173
 üreme izinleri 92–94, 98
 ürün piyasaları. *Bkz* ortak ulusal pazar
 ürün yerleştirme 219, 220, 227, 238, 242

V

vâdeli işlem piyasaları 180, 181, 182, 183, 184
 portakal suyu vâdeli işlem piyasaları 183
 terörizm vâdeli işlemler piyasaları 180–186
 Valvoline 233
 Vanjoki, Anssi 88
 vergiler 26, 83, 88, 89, 109
 Verizon 230
 Viatical Association of America 167
 Victoria, İngiliz Kraliçesi 175–244

video kaseti kiralama 89

W

Waldfogel, Joel 124, 125, 128, 129
 Wall Street'i işgal Et 26
Wall Street Journal, the (gazete) 16, 84, 162, 187, 188
 Walmart 130, 131, 159–161, 164, 227
 Walpole, Robert 175
 Walt Disney 161
 Weldon, Fay 219
 Wells Fargo Center 231
 Weston, Pulliam 130
 Whittle, Chris 237
 Williams, Gwyneth 13, 200
 Wilson, Charles E. 110, 227
 Winn-Dixie 161

Wolfenschiessen, İsviçre 141
 Wyden, Ron 182

Y-Z

yabancı kaynaklarla ilişkili hayat sigortası (STOLI) 191
 Yahoo 226
 Yankee Stadyumu 55, 205, 208, 211
 Yeni Zelanda Havayolu 222
 Yosemite Milli Parkı 53, 54
 yozlaşma 21, 33, 50, 52, 64, 65, 80, 134, 136, 137–139, 151, 185, 225, 226
 Zelizer, Viviana 177, 178
 Zhai Zhenwu 91